

Гордійчук Ольга*к.філос.н., доц.**Державний університет «Житомирська політехніка»*
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>**Трансформація політичної ментальності українського
суспільства у період перебування в складі СРСР**

Анотація. У статті висвітлено причини та особливості трансформації ментальності українського суспільства в цілому та політичної ментальності зокрема у час перебування українських територій у складі СРСР в умовах тоталітарного режиму й комуністичної ідеології.

Серед основних змін політичної ментальності українців у радянські часи виокремлено збільшення недовіри/ворожості до влади та її інститутів, політичної системи в цілому; небажання виконувати закони й пошук можливості їх обійти; зневіру у власні сили та можливості, комплекс меншовартості; зосередженість на особистих інтересах та найближчому оточенні (індивідуалізм); пасивність у громадсько-політичному житті; толерування корупції та психологія дозволеності так званого «малого зла» заради особистого виживання та «аби ще гірше не було»; пристосуванство, запродавство та ін.

Обґрунтовано, що сучасну модернізацію та успішний розвиток України ускладнюють присутні в українському суспільстві настрої, переконання, стереотипи, певні моделі поведінки тощо, що були сформовані у часи СРСР і дозволили фізично вижити, але наразі є деструктивними рисами посттоталітарного і постколоніального спадку, від яких необхідно звільнитися. Ці процеси активізувала війна рф проти України.

Підкреслено, що аналіз специфіки, механізмів та наслідків впливу СРСР на українське суспільство дозволяє пояснити низку особливостей сучасної політичної поведінки українців, сильні та слабкі сторони української політичної системи. Протидією деструктивним наслідкам перебування у складі СРСР на політичну ментальність українців вказано перемогу у війні з рф, успішний модерний досвід побудови демократичної правової держави України, де громадяни активно взаємодіють з політичною системою, а влада реалізується на благо українського народу.

Ключові слова: політична ментальність; політична культура; комуністична ідеологія; радянська дійсність; тоталітаризм.

Актуальність теми. Дослідження процесів формування української політичної ментальності та її трансформації у конкретний історичний період дозволяє більш комплексно проаналізувати сучасну політичну систему України, пануючі в українському суспільстві настрої, переконання, стереотипи тощо. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями, появою / зникненням / трансформацією певних суспільно-політичних явищ, моделей поведінки та участі / не участі у суспільно-політичному житті, світоглядних установок та ін. уможливорює концептуальне бачення, на якому аксіологічному фундаменті вибудовується життєдіяльність суспільства, що і чому відбувається у певних сферах та на різних рівнях, як можна вплинути на ці процеси. Чим краще суспільство розуміє себе, свій потенціал та потреби, сильні й слабкі сторони, тим більше воно має відповідей на суспільні виклики, здатне випрацювати ефективні механізми розв'язання складних ситуацій, зважено обирати перспективні вектори розвитку.

Етнічні українські землі перебували у складі різних державних утворень (Литви, Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії, російських державних утворень та ін.) і такий різний історичний досвід, відповідно до території та соціально-політичного й культурного укладу, відобразився у настроях, схильностях, переконаннях, стереотипах тощо, трансформував ментальність українського народу.

Найбільш деструктивний вплив на український народ мали радянські часи, процеси суспільно-політичної ідеологізації у 20–90-их роках ХХ ст., фізичне й моральне знищення суспільно активного патріотично налаштованого населення, митців та науковців, приниження й винищення виявів української самобутності, голодомори, терор, русифікація та ін.

СРСР був закритою тоталітарною державою з суттєвим обмеженням прав та свобод, потужною пропагандою, без можливості вільного виїзду та в'їзду. Тому громадяни СРСР мали досить обмежені знання про те, у якій насправді країні вони проживають, яким є життя в інших державах тощо. В їхніх поглядах домінували радянські наративи та стереотипи. Українське суспільство оновилося новими поколіннями вже незалежної України, поступово відбувається переосмислення й відторгнення радянської спадщини у старшого населення. Однак навіть в умовах повномасштабної війни з рф є

українці, для яких досі характерні радянські моделі мислення та поведінки, ностальгія за СРСР, відсутність почуття відповідальності за власну долю та розвиток Батьківщини тощо, що деструктивно впливає на суспільно-політичне життя українського суспільства та функціонування політичної системи, збільшує вразливість до дії проросійської пропаганди та ін.

Аналіз досліджень та публікацій. До питань специфічних рис ментальності українського народу зверталися у своїх роботах В. Антонович, Д. Багалій, Г. Ващенко, М. Грушевський, Є. Гуцало, Д. Донцов, М. Драгоманов, О. Єфименко, М. Костомаров, О. Кульчицький, Ю. Липа, В. Липинський, І. Мірчук, І. Огієнко, М. Цимбалистий, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, В. Янів та ін. В останні десятиліття розробку проблеми української ментальності, її політичної складової продовжили А. Бичко, І. Бичко, О. Бондаренко, В. Горбатенко, І. Грабовська, Р. Додонов, Я. Калакура, М. Козловець, М. Колотило, В. Кривошеїн, С. Кримський, В. Малахов, І. Поліщук, М. Попович, О. Стражний, М. Томенко, О. Рудакевич, В. Храмова, М. Юрій та інші. Питання трансформації української політичної ментальності у ХХ ст. актуалізують сучасні події повномасштабної війни РФ проти України, необхідність ґрунтовного переосмислення радянської спадщини, звільнення від її деструктивного впливу, що гальмує процеси державного будівництва та модернізації.

Метою статті є аналіз особливостей та наслідків впливу радянської дійсності та комуністичної ідеології на українську ментальність в цілому і політичну ментальність зокрема. Як змінився аксіологічно-онтологічний фундамент життєдіяльності українського суспільства в умовах СРСР, розуміння держави та власного місця й можливостей у політичній системі тощо.

Викладення основного матеріалу. Національна ментальність є інтегральною ознакою спільноти (народу), історично сформованою унікальною сукупністю особливостей світосприйняття, світорозуміння та світоперетворення, що містить образи, уявлення, переконання, стереотипи, зразки поведінки, патерни й традиції життєдіяльності, які ґрунтуються на системі ціннісних орієнтацій та переконань [4, с. 46]. Риси ментальності виявляються у домінуючих настроях етнічної спільноти, характерних рисах світогляду, в системі моральних норм та цінностей, у принципах виховання й специфіці життєдіяльності, у формах міжособистісних взаємовідносин, у конкретних фактах самоорганізації нації, процесах державотворення тощо [8, с. 274].

Поняття українська ментальність є узагальненим і відображає риси, які в цілому характерні для українського суспільства. Регіонально вони можуть різнитися залежно від географії, історичного досвіду, соціального стану та ін.

Політична ментальність є основою політичної культури, комплексом цінностей, поглядів, уявлень, переконань, оціночних суджень, стереотипів, пріоритетів, звичок тощо, що у сукупності відображають ставлення суспільства до власної держави, до влади зокрема, до свого місця й можливостей у політичній сфері життєдіяльності та ін. Як на свідомому, так і підсвідомому рівні такі установки суттєво впливають на сприйняття політичної дійсності та ставлення до власних прав і обов'язків, є основою політичної поведінки. Політична ментальність включає в себе як сформований історично досвід попередніх поколінь, пануючі традиції та стереотипи, так і особистий досвід і є певною призмою, через яку людина сприймає світ політики і себе в ньому. З'ясування особливостей формування цієї призми, її фундаментальних складових є необхідним для розуміння пануючих суспільно-політичних настроїв та схильностей, адже вони суттєво впливають на політичні реалії сьогодення та можливі зміни у майбутньому [3, с. 29–30].

Серед в цілому притаманних українцям рис ментальності найбільш характерними є ті, що характеризують народ землеробського способу життя: миролюбність та толерантність; емоційність та ліричність; індивідуалізм; почуття колективізму на добровільних демократичних засадах; антеїзм; працьовитість, хазяйновитість, розвинене почуття приватної власності; волелюбність; відкритість до сприйняття інших культур; розвинений естетизм [2; 13; 15; 16]. Проте, на додачу до миролюбності та ліричності, природні багатства й ресурси, м'який клімат, відсутність природних катаклізмів зумовили таку рису української ментальності як інфантильність, надмірну терплячість, небажання переважної більшості відстоювати свої інтереси, віру в те, що все влаштується якимось чином самостійно і найкращим чином («без надії сподіваюсь») [9, с. 78].

Фундаментальними рисами політичної ментальності українців історично є підтримка демократичних цінностей, прав та свобод і несприйняття авторитаризму, свободолюбивість, толерантність та миролюбність, схильність до самоврядування й самоорганізації, індивідуалізм [1; 4; 6; 10; 12; 13; 14].

У сучасному суспільно-політичному дискурсі в умовах війни активізувалася увага до свободолюбивості українців, що відображає відмову від нав'язаного ззовні контролю, прагнення до самостійності, сподівання на власні сили, здібності та розум, а також ініціативу. Особливістю української свободолюбивості є те, що в часи глибоких соціальних криз і потрясінь вона призводить до трансформації зі стану *vita minima* (існування в усамітненні, уникнення тісних контактів зі світом і залучення до його справ) до *vita maxima et heroica* (реакція на кшталт козацької: повна мобілізація духовних і матеріальних ресурсів, героїчний опір, навіть ціною власного життя) [5, с. 9]. Ця

трансформація лежить, насамперед, в основі козацтва, трьох українських революцій (Революції на граніті (1990 р.), Помаранчевої Революції (2004 р.), Революції Гідності» (2013–2014 рр.), сьогоденної оборони України: потужного військового опору та волонтерського руху, активної залученості частини суспільства у збереження та відновлення Української держави. Події української історії у XXI ст. змусили весь світ говорити про Україну, її шлях до демократії, виокремили її з-поміж інших пострадянських держав і продемонстрували різкий контраст з російською дійсністю [17].

СРСР був створений у 1922 р. як результат тривалого процесу політичних змін і боротьби, що почалися після Лютневої та Жовтневої революцій у росії 1917 року. Російська імперія в такий спосіб відродилася після розвалу і таке її «друге дихання» розтягнулося на три чверті століття. Спочатку вона мала вигляд формально суверенних, але цілком залежних від Кремля радянських держав. Потім існувала у вигляді сукупності союзних республік, що мали ознаки національної державності, хоч входили до складу єдиної багатонаціональної держави. Після Другої світової війни навколо Кремля склалися два пояси держав: внутрішній (союзні республіки) і зовнішній (країни Центрально-Східної Європи).

До середини 50-х років XX ст. утворення Радянського Союзу зображувалося як закономірний наслідок бажання пригноблених народів царської імперії згуртуватися навколо Великої Росії (цей погляд яскраво виражений у першому рядку радянського гімну). Однак Радянська імперія, всупереч запевненням її засновника В. Леніна, створювалася «залізом і кров'ю», Кремль утримував внутрішній і зовнішній пояси своїх держав передусім силовими засобами та потужною ідеологією [11, с. 685].

Після Жовтневого перевороту Українська Народна Республіка (УНР) проголосила свою незалежність, але не змогла втримати це досягнення й розвинути процеси державного будівництва через втручання зовнішніх сил: численні військові дії на українських територіях (армії УНР потрібно було протистояти військам більшовицької росії та іншим окупаційним військам, які до того ж грабували українське населення), а також через внутрішню боротьбу за владу й суперечки між різними українськими політичними силами, більшовиками та їх прихильниками. Тоді, у 20-их рр. XX ст. більшовики отримали підтримку переважної більшості українського народу завдяки популістським гаслам та обіцянкам, спрямованим на малозабезпечених і довірливих громадян, які прагнули завершення військових дій, поліпшення свого край складного матеріального становища.

Однак невдовзі з'ясувалося що комуністична ідеологія, її цінності та прагнення не є характерними або хоча б прийнятними для українського суспільства. Тоталітарний режим приніс низку обмежень, серед яких відсутність прав та свобод, жорстка стандартизація та уніфікація (не лише моделей поведінки, зовнішнього вигляду, а й мислення), маніпулювання свідомістю, залякування та репресії тощо. Традиційні цінності українського суспільства, ментальні особливості не відповідали радянським, тому вони нав'язувалися насильницьким шляхом, морально й фізично знищуючи супротив.

Протягом майже сорока років (1922–1991) Україна була частиною радянської республіки – закритої тоталітарної держави, в якій були суттєво обмежені та масово порушувалися права й свободи громадян, розглядалися як другорядні щодо держави як явища [7, с. 143], зневажалася духовність, натомість домінували нав'язаний державою атеїзм, псевдо правосуддя, улесливість, психологія рабства, кар'єризм, бідність, корупція, контрабанда та інші негативні явища. Патріотизмом вважалися доноси на інших. Добро, милосердя, порядність замінювалися «класовою пильністю» та «комуністичною мораллю», що викликало страх, недовіру, тривогу, поглиблювало внутрішнє відчуження нації.

Переживання цих складних трагічних часів трансформувало ментальність українців, спричинило появу низки деструктивних рис, що в ті часи допомогли підлаштуватися, вижити у край несприятливих умовах. Однак після відновлення незалежності України ці риси й далі певною мірою продовжують бути присутніми в суспільстві й гальмують успішний розвиток України, розвиток політичної системи тощо.

Серед основних аспектів впливу радянської реальності та комуністичної ідеології на українське суспільство:

- тотальна ідеологізація всіх сфер суспільного та особистого життя, заміна українських національних цінностей комуністичними;
- організований радянською владою геноцид українського народу через штучні голодомори, зокрема найбільш трагічний 1932–1933 років, терори, якими було подолано масовий спротив і збройний рух українського селянства проти комунізації та колективізації;
- цілеспрямоване фізичне знищення української національної еліти – інтелігенції: діячів науки і культури, духовенства тощо – всіх, хто не відповідав образу *homo soveticus*;
- політика «розкуркулення» українського селянства, масові депортації та переселення;
- заборона релігії, репресії духовенства;
- формування тоталітарним режимом образу радянської людини з відсутністю почуття громадянської відповідальності («Мой адрес – не дом и не улица ...»);
- ізоляція радянської людини від зовнішнього світу та всебічна цензура, русифікація тощо [4; 5; 8; 10; 11].

Масштабна офіційна пропаганда і примусове впровадження радянської моделі суспільно-політичного життя, обмеження релігійної свободи та заборона традиційних обрядів, були тісно пов'язані з тонкою психологічною діяльністю спеціальних секретних служб. Їхньою метою було свідоме формування світогляду та настроїв українців (як і інших підконтрольних народів) через фальсифікацію історії, заміну ідеалів, переробку народних приказок і прислів'їв на радянський лад. На жаль, деякі з таких «винаходів» радянської доби досі мають вплив на українське суспільство. Через комуністичні гасла, прислів'я та приказки пропагувалися безвідповідальність, відсутність прагнення змінювати своє життя («рідна партія все вирішить»), демонстративна працелюбність («потрібно працювати так, щоб нас помітили, а робота якось зробиться»), амбіційність («знай наших»), патерналізм («він отримує зарплату, то хай і подбає про нас»), безпорадність («все одно хтось прийде та зробить, а моє діло маленьке»). Один із найсерйозніших наслідків – це формування в українців байдужості до суспільних і політичних справ, низької самооцінки, відчуття неспроможності щось змінити.

Сутність радянської ідеології суперечить ідеям лібералізму, який ставить в основу цінність людської особистості, її права та свободи, обмеження впливу держави, розвиток ринкової економіки та ін. Згідно з тоталітарною ідеологією, поважати можна силу, владу, а факт цінності людської особистості є чужим для радянської свідомості, оскільки в російській історії особистість сприймається як засіб, а не мета. Звідси й зневажливе ставлення до прав людини. Натомість активізуються візантійські традиції: обожнювання влади, її сакралізація, заборона надання моральної оцінки керівництву [16, с. 177].

Влада СРСР суттєво обмежувала права і свободи своїх громадян, адже людське життя не вважалося цінністю в комуністичній системі. Радянська ідеологія прагнула змінити історичну пам'ять українців, створюючи подвійні ідентичності та розмиваючи національну самосвідомість, замінюючи українські цінності комуністичними. Примусові депортації, штучно створені радянською владою голодомори (найбільш трагічний у 1932–1933 роках), репресії фізично знищували українських патріотів, заможне селянство та традиційний спосіб життя. Формувалася радянська людина «homo soveticus» без почуття громадянства і національної приналежності, частина державної системи (яку можна легко замінити і не шкодувати за втратою), раб без права голосу і вибору. Опозицію знищували як морально, так і фізично. Це залишило свій відбиток на засадах подальшого політично-економічного укладу, свідомості радянських людей та кількох поколінь вже незалежних пострадянських держав.

Важливо додати, що політика «розкуркулення» українського селянства призвела до фактичного знищення середнього класу того часу: заможні українські родини, які досягли матеріального добробуту завдяки важкій праці і відмовлялися вступати до колгоспів, були оголошені «ворогами народу» та насильно виселені з власних домівок і депортовані до Сибіру, Середньої Азії та інших віддалених регіонів. Натомість в Україну активно переселяли етнічних росіян, часто з кримінальним минулим. Наслідками цих антигуманних дій стали зміни в генофонді нації (особливо східні й південні території України), підміна цінностей і уявлень, а також виникнення підсвідомого страху перед багатством серед багатьох українців, що передавалося у спадок як пересторога наступним поколінням. Завдяки довготривалій радянській пропаганді термін «куркуль» і досі має негативне забарвлення. Таким чином фізичне винищення нації відбувалося через голодомори та репресії, а руйнування традиційних моральних уявлень, цінностей, традицій та вірувань українців через переписування історії, заборону релігії, приниження й обмеження української культури, політику русифікації тощо. Радянська ідеологія також культивувала спотворене розуміння сімейних цінностей, наприклад, через героїчний образ Павлика Морозова.

Тоталітарний режим формував образ радянської людини, що не має відчуття приналежності до своєї країни, не відчуває ні зв'язку з рідною землею, ні обов'язку перед іншими людьми (окрім близького оточення), ні розуміння своєї ролі у суспільстві. Це певною мірою пояснює сучасні прояви безвідповідальності та маргіналізації у частини українців. Громада відчужується від «держави» і навіть ставить її в опозицію, вважаючи політиків, президента ворогами (що дає поле для спекуляцій і маніпуляцій ворогами нашої країни).

Те, що радянська людина була ізольована від зовнішнього світу й вся інформація проходила сувору цензуру (доступ був лише до радянських ЗМІ) теж мало суттєвий вплив. Радянські громадяни перебували у світі, де панувала вертикальна структура, і не було можливості встановити горизонтальні зв'язки, які б сприяли формуванню громадянського суспільства, забезпечували колективний вплив і, якщо потрібно, протистояння державі. Навіть компартійні організації одного рівня не мали можливості взаємодіяти без відома і дозволу вищих структур. Держава, яка мала мільйонну армію інформаторів-доносчиків, була присутня у кожному домі.

Підступністю комуністичної ідеології було й те, що в умовах загального страху, невпевненості та тривоги за майбутнє, вона створювала ілюзію порядку й стабільності, давала прості зрозумілі відповіді на питання організації життєдіяльності, усі складові яких мали ідеологічну інтерпретацію у системі сенсів та значень комуністичної ідеї.

Таким чином, Україна зазнала негативних наслідків перебування в чужому соціокультурному та цивілізаційному просторі, що насаджував цінності, чужі українцям, деформуючи історично сформовану народну ментальність і призводячи до кризи ідентичності. Ці процеси закріпили в колективній свідомості нації страх перед заможністю та активною участю в громадсько-політичному житті (адже це могло становити смертельну загрозу), надмірну терплячість та пристосуванство, відчуття власної меншовартості, «комплекс жертви» провінційності («селянський менталітет»), схильність до патерналізму; недовіру до влади та її інститутів, неповага до законів та ухиляння від їх виконання (правовий нігілізм) тощо.

У свідомості українців закріпився образ влади, як ворожої сили, що лише експлуатує, примушує, залякує й карає. Звідси недовіра й зневага до інституту влади в цілому та її представників зокрема. До того ж в умовах підневільного стану розвивалися мімікрія, конформізм, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм [14, с. 170].

Вважаємо, що наслідком зловживань владою та безкарності за ці дії в радянські часи є сьогднішній високий рівень корумпованості української політичної системи у поєднанні з низьким рівнем суспільно-політичної активності українського народу, недовірою й зневагою до інституту влади в цілому та її представників зокрема.

Переважає більшість українців замість ретельного аналізу суспільно-політичних подій, діяльності окремих політиків, партій тощо та прагматичного підходу до ухвалення рішень керується емоціями, симпатіями / антипатіями. Результатами цього, з одного боку, є невиправдані емоційні голосування; з другого, популізм українських політичних лідерів і партій, безвідповідальність за невиконані обіцянки. Розвиток раціонально-вольового компоненту у політичній культурі українців – надважливе завдання в умовах повномасштабної війни та загрози існування української державності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Протягом майже семидесяти років (1922–1991) Україна була радянською республікою, в якій комуністична влада формувала свідомість та правила *homo soveticus*, знищувала українську ідентичність та самотність, розстрілювала та відправляла до Сибіру у заслання патріотично налаштованих громадсько-політичних діячів та їх родини, вбивала голодоморами та терором заможне селянство та усіх, хто не підтримував тоталітарний радянський режим. Тож ці часи для українців позначені не цінностями самореалізації, розбудови держави тощо, а цінностями й потребами виживання та самозбереження.

Наслідком радянських часів стала загибель більше 10 мільйонів українців (голодомори, репресії, розстріли, депортації), руйнування й спотворення національного генофонду. І цей історичний досвід втрат, потрясінь, залякування, прикритий тотальною брехливою пропагандою деформував політичну ментальність українців низкою деструктивних рис, від яких ще не вдалося повністю звільнитися. Основні: недовіра / ворожість до влади та її інститутів, політичної системи в цілому, що могла у будь який момент знищити не лише тебе, а й рідних та близьких; небажання виконувати закони й пошук можливості їх обійти; невіра у власні сили та можливості, комплекс меншовартості; громадсько-політична пасивність значної частини українського суспільства («не чути, не знати», сюди ж – «не ризикувати», «не відповідати» і т.п.); зосередженість на особистих інтересах та найближчому оточенні (індивідуалізм); толерування корупції й психологія дозволеності так званого «малого зла» заради особистого виживання та «аби ще гірше не було»; пристосуванство та запродаństwo. У радянські часи у системі страху, доносів та наклепів було небезпечно створювати горизонтальні зв'язки, будь хто міг донести на будь кого і таким чином зруйнувати кар'єру, позбавити житла і навіть життя.

Після проголошення незалежності України такі тенденції й надалі певною мірою присутні в українському суспільстві. Основними чинниками, що змінюють таку ситуацію є, насамперед, успішний досвід народних революцій (Революція на Граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності), реформа децентралізації (започаткована у 2014 р.), оновлення суспільства новими поколіннями українців, зміцнення громадянського суспільства й позитивні приклади впливу на владу та ін. Війна рф проти України активізувала переосмислення та відкидання радянської спадщини, консолідувала українське суспільство у військовому опорі.

Для дієвої протидії впливу радянської спадщини на політичну ментальність, насамперед, потрібна цілеспрямована комплексна робота як на рівні влади, так і суспільства по дерадянізації усіх сфер життєдіяльності. На зовнішньому рівні – перейменування населених пунктів, вулиць, установ тощо. Більш глибокі трансформації вимагають відстеження та корекції радянських патернів політичної поведінки; розвитку критичного мислення, ґрунтовної інформаційно-просвітницької діяльності, підвищення рівня патріотизму, творення й популяризації прикладів успішної діяльності громадянського суспільства, відповідального ставлення до громадянських обов'язків; формування довіри до влади через зміцнення державних інституцій та їх позитивний досвід надання якісних послуг та реалізації реформ та ін.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко О.В. Українська національна ментальність як політична цінність / О.В. Бондаренко // Гуманітарний вісник ЗДА: 36. наук. праць. – 2009. – № 36. – С. 57–68.
2. Гордійчук О. Етногенез та основні риси української ментальності: соціально-філософський контекст / О.Гордійчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. – 2021. – № 2 (90). – С. 52–62.
3. Гордійчук О. Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства / О.Гордійчук // Society and Security. – 2024. – № 2-3 (3). – С. 28–35.
4. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія / О.Гордійчук. – Житомир: НОВОград, 2021. – 372 с.
5. Грабовська І. Українська ментальність крізь призму ХХ ст. / І.Грабовська // Пам'ять століть. – 2000. – № 1. – С. 3–13.
6. Дем'яненко В. Ментальні характеристики політичної свідомості українців / В.Дем'яненко // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 93–100.
7. Дручек О.В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння / О.В. Дручек // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 140–144.
8. Козловець М.А. Процеси державотворення VERSUS ментальність українців / М.А. Козловець // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. – 2017. – № 2 (33). – С. 273–278.
9. Колотило М.О. Українська ментальність: блукання лабіринтом і помічна нитка Аріадни / М.О. Колотило // Філософські обрії сьогодення: збірник наукових праць ДВНЗ "ХДАУ". – 2018. – С. 78–81.
10. Кривошеїн В. Політична ментальність сучасного українського суспільства / В.Кривошеїн // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – 2018. – № 10. – С. 25–37.
11. Кульчицький С. Утворення СРСР: нові погляди / С.Кульчицький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. наук. праць. – 2006–2007. – Вип. 15. – С. 684–699.
12. Лобань Т. Особливості українського менталітету та його вплив на процес державного будівництва в Україні суспільства / Т.Лобань // Людина і політика. – 2004. – № 4. – С. 106–112.
13. Поліщук І. Традиційна українська ментальність у геополітичному контексті / І.Поліщук // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2021. – № 2 (23). – С. 80–93. DOI: 10.34142/24130060.2021.23.2.07.
14. Рубан А. Визначальні чинники та особливості української політичної ментальності / А.Рубан // Регіональні студії. – 2022. – № 29. – С. 167–171.
15. Стражний О.С. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність / О.С. Стражний. – К.: Книга, 2008. – 368 с.
16. Юрій М.Ф. Етногенез та менталітет українського народу / М.Ф. Юрій. – К.: Таксон, 1997. – 237 с.
17. Hordiichuk O. The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy / O. Hordiichuk // ETHICS IN PROGRESS. – 2023. – Vol. 14 (1). – pp. 4–23.

References:

1. Bondarenko, O.V. (2009), «Ukrayins'ka natsional'na mental'nist' yak politychna tsinnist'», *Humanitarnyy visnyk ZDIA: Zb. nauk. prats'*, No. 36, pp. 57–68.
2. Hordiychuk, O. (2021), «Etnohenez ta osnovni rysy ukrayins'koyi mental'nosti: sotsial'no-filosofs'kyu kontekst», *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filososf's'ki nauky*, No. 2 (90), pp. 52–62.
3. Hordiychuk, O. (2024), «Evolutsiya politychnykh tradytsiy ta mental'nosti ukrayins'koho suspil'stva», *Society and Security*, No. 2–3 (3), pp. 28–35.
4. Hordiychuk, O. (2021), *Mental'nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya*, Zhytomyr, NOVOhrad, 372 p.
5. Hrabov's'ka, I. (2000), *Ukrayins'ka mental'nist' kriz' pryizmu KHKH st. Pam'yat' stolit'*, No. 1, pp. 3–13.
6. Dem'yanenko, V. (2001), «Mental'ni kharakterystyky politychnoyi svidomosti ukrayintsiv», *Lyudyna i polityka*, No. 1, pp. 93–100.
7. Druchek, O.V. (2009), «Pravovyy nihilizm: pidkhody do rozuminnya», *Forum prava*, No. 2, pp. 140–144.
8. Kozlovets', M.A. (2017), «Protsesy derzhavotvorennya VERSUS mental'nist' ukrayintsiv», *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Politolohiya*, No. 2 (33), pp. 273–278.
9. Kolotylo, M. O. (2018), «Ukrayins'ka mental'nist': blukannya labiryntom i pomichna nytka Ariadny», *Filosofs'ki obriyi s'ohodennya: zbirnyk naukovykh prats' DVNZ "KHDAU"*, pp. 78–81.
10. Kryvosheyin, V. (2018), «Politychna mental'nist' suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva», *Filosofiya ta politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*, No. 10, pp. 25–37.
11. Kul'chyts'kyi, S. (2006–2007), «Utvorennya SRSR: novi pohlyady», *Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*: Zb. nauk. prats', Vyp. 15, pp. 684–699.
12. Loban', T. (2004), «Osoblyvosti ukrayins'koho mentalitetu ta yoho vplyv na protses derzhavnogo budivnytstva v Ukrayini», *Lyudyna i polityka*, No. 4, pp. 106–112.
13. Polishchuk, I. (2021), «Tradytsiyna ukrayins'ka mental'nist' u heopolitychnomu konteksti», *Suchasne suspil'stvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kul'turolohichni nauky*, No. 2 (23), pp. 80–93, doi: 10.34142/24130060.2021.23.2.07.

14. Ruban, A. (2022), «Vyznachal'ni chynnyky ta osoblyvosti ukrayins'koyi politychnoyi mental'nosti», *Rehional'ni studiyi*, No. 29, pp. 167–171.
  15. Strazhnyy, O. S. (2008), *Ukrayins'kyy mentalitet: ilyuziyi, mify, real'nist'*, K., Knyha, 368 p.
  16. Yuriy, M.F. (1997), *Etnohenez ta mentalitet ukrayins'koho narodu*, K., Takson, 237 p.
  17. Hordiichuk, O. (2023), The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy, *ETHICS IN PROGRESS*, Vol. 14 (1), pp. 4–23.
-

Hordiichuk O.

Transformation of the political mentality of Ukrainian society during the period of being part of the USSR

Abstract. The article examines the causes and peculiarities of the transformation of the mentality of Ukrainian society in general and the political mentality in particular during the period of being part of the USSR under the totalitarian regime and communist ideology.

Among the main changes in the political mentality of Ukrainians in Soviet times, the author identifies an increase in distrust/hostility towards the government and its institutions, the political system in general; unwillingness to comply with the law and the search for opportunities to circumvent it; disbelief in one's own strengths and capabilities, and an inferiority complex; focus on personal interests and immediate environment (individualism); passivity in public and political life; tolerance of corruption and the psychology of permissiveness of the so-called “small evil” for the sake of personal survival and “to avoid even worse”; adaptability, betrayal, etc.

The modern modernization and successful development of Ukraine are complicated by the moods, beliefs, stereotypes, certain behavioral patterns, etc. present in Ukrainian society, which were formed in the Soviet era and allowed for physical survival, but are now destructive features of the post-totalitarian and post-colonial heritage that need to be eliminated is proved. These processes have been intensified by Russia's war against Ukraine.

It is emphasized that the analysis of the specifics, mechanisms and consequences of the influence of the USSR on Ukrainian society allows us to explain a number of features of modern political behavior of Ukrainians, as well as the strengths and weaknesses of the Ukrainian political system. The author points out that the victory in the war with Russia, the successful modern experience of building a democratic state based on the rule of law in Ukraine, where citizens actively interact with the political system and political power is realized for the benefit of the Ukrainian people, can counteract the destructive effects of being part of the USSR on the political mentality of Ukrainians.

Keywords: political mentality; political culture; communist ideology; Soviet reality; totalitarianism.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2024.